

ВЕКСИЛАЛАГІЧНАЯ СПАДЧЫНА РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ XVI–XVIII СТАГОДДЗЯЎ У РАСІЙСКІХ ТРАФЕЙНЫХ КАЛЕКЦЫЯХ

ШУЛАЕЎ АНДРЭЙ

Анотацыя: У сваім артыкуле аўтар уздымае праблему пошуку і даследавання вексілалагічнай спадчыны Рэчы Паспалітай у расійскіх трафейных калекцыях. На грунце комплекснага аналізу, а таксама аналізу па стандартызаванай анкеце інвентарных крыніц XVII і XVIII стагоддзяў аўтар прыходзіць да высновы аб існаванні пэўных мясцовых вексілалагічных традыцый і ў той жа час аб наяўнасці значных замежных уплываў, перадусім з Прусіі. У заканчэнні аўтар падымае праблему перакладу вексілалагічнай тэрміналогіі.

Ключавыя словы: вексілалогія, сцяг, спадчына, музей, калекцыя.

VEXILLOLOGIC HERITAGE OF RZECZPOSPOLITA (POLISH–LITHUANIAN COMMONWEALTH) OF THE SIXTEENTH – EIGHTEENTH CENTURIES IN RUSSIAN TROPHY COLLECTIONS

Abstract: In his article, the author raises the problem of detection and investigation of vexillologic heritage of the Commonwealth in the Russian trophy and museum collections. On the basis of comparative analysis and analysis based on a standard questionnaire of inventory sources of the seventeenth and eighteenth centuries, the author comes to the conclusion that there were certain traditional patterns while at the same time, a trend towards foreign influences, especially from Prussia, was significant. In conclusion, the author raises the problem of translation of vexillologic terminology.

Keywords: Vexillology, Flag, Heritage, Museum, Collection.

УСТУП

Вексілалогія – спецыяльная навуковая гістарычная дысцыпліна, якая вывучае сцягі і аб’екты, блізкія да іх па функцыях (вексілоіды, транспаранты, харугвы, штандары, вымпелы і г. д.), а таксама комплексы ўяўленняў датычна сцягоў або спадарожных да іх рэчаў, традыцыі і рытуалы.

У дадзеным даследаванні мы засяродзімся на аналізе вексілалагічных аб’ектаў былой Рэчы Паспалітай, што зберагаліся і/ці зберагаюцца ў зборах і музейных калекцыях Вялікага Княства Маскоўскага, пазней Расійскай Імперыі і цяпер Расійскай Федэрацыі на падставе інвентарных вопісаў. Варта адзначыць, што большасць адзінак захавання ў вышэйпералічаных зборах і калекцыях, перадусім трафейных, да нашага часу не дайшла, прычынай чаму сталі пажары XVII–XIX стагоддзяў, а таксама расфарміраванні фондаў, рэквізіцыі, рэвіндыкацыі і г. д. З гэтай прычыны вельмі важна крыніцай для вывучэння згаданых збораў і калекцый з’яўляюцца захаваныя вопісы.

НАЯЎНЫЯ КРЫНІЦЫ

Інвентарны вопіс трафeyaў Вялікага Княства Маскоўскага падчас вайны 1654–1667 гадоў, дасланных у Разрад і Прыказную ізбу ў Смаленску

Вопіс захоўваецца ў Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў (Фонд 210, вопіс 6с, справа 7). Вопіс не мае назвы і ілюстрацыяў ды з’яўляецца часткаю апісання вайсковых паходаў маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча ў 1652–1655 гадах у мэтах уліку трафeyaў, што паступалі ў Разрад, вопіс складзены па-руску з граматычнымі асаблівасцямі мовы XVII стагоддзя. Згаданыя вексілалагічныя аб’екты датуюцца паміж 15.06.1654 г. і 30.11.1655 г. і складаюць 143 адзінкі; геаграфія атрымання трафeyaў ахоплівае тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь, а таксама Віленскага ваяводства сучаснай Літоўскай Рэспублікі (1).

Апісанне артылерыйскай залы векапомных і звычайных прадметаў 1862 г. “Описание артиллерийского зала достопамятных и недостопамятных предметов 1862 г.” І. Д. Талызіна.

Вопіс захоўваецца ў архіве Вайскова-гістарычнага музея артылерыі, інжынерных войскаў і войскаў сувязі (Фонд 57, вопіс 1, справа 44) і ўяўляе сабой рукапісную кнігу ў кардонным пераплёце са скураным карашком. Рукапіс выкананы на тонкай жаўтаватай паперы сярэдзіны XIX ст. на 156 аркушах, напісаны па-руску, з 50 акварэльнымі малюнкамі сцягоў, штандараў, шапак, рыцарскіх рыштункаў і г. д. (2).

АНАЛІЗ КРЫНІЦАЎ

У выніку праведзенага з дапамогаю анкеты аналізу вызначана наступнае.

1) Найбольш распаўсюджанай формаю палотнішча з'яўляецца праствакутная без касіцаў, на другім месцы – праствакутная з дзвюма касіцамі, прычым праствакутная другая форма сустракаецца сярод вымпелаў XVII ст. і штандараў (корнэтаў) XVIII ст., ніжэйшых па іерархіі, чым першая форма. Найменш распаўсюджаную формаю з'яўляецца трохкутнае палотнішча (па 1 адзінцы на XVII і XVIII ст.). Таксама перавагу складаюць аднабаковыя палотнішчы, то бок такія, у якіх выява на адваротным баку люстрана паўтарае выяву на галоўным баку. Цікава, што надпісы на адваротным баку аднабаковых палотнішчаў пішуцца справа-налева. Двухбаковыя палотнішчы ў асноўным адносяцца да XVIII ст.

2) У каляровай гаме XVII ст. пераважае белы колер, што тлумачыцца шырокай распаўсюджанасцю белай непафарбаванай тканіны праз таннасць яе вырабу, на другім месцы – чырвоны колер, далей – чорны, затым – жоўты/залаты. У XVIII ст. мы заўважаем ужо іншую спецыфіку: жоўты/залаты, затым – белы і толькі пасля – чырвоны з прычыны спецыфікі захаваных сцягоў з калекцыі XVIII ст., дзе перавагу маюць сцягі гэтак званага рэгулярнага лінейнага войска, частка з якіх – гвардзейскія, тады як у вопісе за XVII ст. найбольш адлюстравана сцягоў ірэгулярных шляхецкіх і народных вайсковых адзінак. Разам з тым, можна казаць пра моду на жоўтыя палотнішчы ў XVIII ст.

3) Наконт кампазіцыйнага члянэння палотнішчаў назіраем, па-першае, тэндэнцыю да змяншэння відаў кампазіцыйнага члянэння: гэтак, у XVIII ст. мы не сустракаем ужо члянэння ў шахматы, члянэння на трохкутнікі, змяншаецца колькасці сцягоў з гарызантальнымі палосамі, вельмі распаўсюджаных у старыя часы. Па-другое, у XVIII ст. з'яўляецца новы тып – фламы (трохкутныя элементы, што ідуць ад вуглоў сцяга да цэнтра, не даходзячы, ад ням. *flamme* – полымя) як прыклад пераймання з прускай вексілалогіі. На сённяшні дзень гэты тып члянэння атрымаў шырокае распаўсюджанне ў сцягах Рэспублікі Польшчы, Украіны, Расійскай Федэрацыі і інш., хоць для гэтых земляў тое было відавочным перайманнем, данінай модзе.

4) Найбольш распаўсюджанымі элементамі на палотнішчы ёсць розныя віды крыжоў і геральдычныя элементы, далей ідуць дэкаратыўныя элементы і выявы хрысціянскіх святых, перадусім Маці Божай. У вопісе Талызіна на сцягах часта сустракаюцца гербы “Пагоня”, здвоеныя гербы Рэчы Паспалітай, выява Арханёла Міхаіла ў якасці герба Украіны.

5) Легенды на палотнішчах сустракаем рэдка, ёсць кірылічныя, лацінскія па-лацінску, лацінскія па-польску, адзінкавы выпадак арабскай легенды (XVII ст.), некалькі прыкладаў напісання легенды гатычным шрыфтам (“Слова цыфирные”) (XVII ст.).

Праведзены параўнаўчы аналіз крыніц дазваляе зрабіць наступныя высновы:

а) вексілалагічныя аб'екты Рэчы Паспалітай XVI–XVIII стагоддзяў траплялі ў расійскія зборы перадусім у якасці трафейў (сцягі вайсковых фармаванняў Расійскай Імперыі XIX ст. на беларускіх тэрыторыях, што прысутнічаюць у зборах былога Артылерыйскага музея і прыведзеныя ў апісанні Талызіна, засталіся па-за межамі дадзенага даследавання);

б) пераемнасць паміж зборамі XVI–XVII ст. і зборамі XVIII ст. не прасочваецца. Хутчэй за ўсё, на момант складання калекцыі Векапомнай залы (для чаго на працягу 2-й паловы XVIII ст. у залу перадаваліся цэлыя калекцыі з іншых месцаў захавання, як, напрыклад, з Араніенбаўма, Цэйхгаўза Петрапаўлаўскай фартэцыі і г. д.) сцягі XVI–XVII ст. ужо былі безваротна страчаныя.

в) вексілалагічныя аб'екты з вопісу XVII ст. карэлююць па характарыстыках са зборамі таго ж часу, што захоўваюцца ў Вайсковым музеі Швецыі ў Стакгольме, але:

- лепш атрыбутаваныя;

- маюць статыстычныя адрозненні, для прыкладу, па каляровай гаме. Гэта дазволіць удакладніць і дапоўніць звесткі па выніках комплекснага аналізу трафейнай калекцыі ў Стакгольме і іншых;

г) вексілалагічныя аб'екты з вопісу Талызіна падзяляюцца на няроўныя па колькасці групы:

- сцягі, перададзеныя ў Польшчу ў 1920–1930-я гады савецкім урадам (меншая па колькасці);

- сцягі, якія былі страчаныя альбо захоўваюцца ў запасніках Эрмітажа і Вайскова-гістарычнага музея артылерыі, інжынерных войскаў і войскаў сувязі Міністэрства абароны РФ. Датчна апошняй групы патрэбныя росшукі непасрэдна ў музейных фондах Расійскай Федэрацыі;

д) вексілалагічныя аб'екты са збораў Векапомнай залы добра атрыбутаваныя і нават маюць акварэльныя выявы, што дазваляе праводзіць іх комплексны аналіз.

е) У вопісе XVII ст. трэба адзначыць непаслядоўнасць у карыстанні невыдомым пісарам (пісарамі?) азначэнняў, што датычаць вексілалагічных аб'ектаў, гэтак, гроцік, які з'яўляецца варыянтам наверху тронка, і яблык, які з'яўляецца элементам аховы рукі сцяганошы, – блытаюцца месцамі; слова “вкоскі” можа пазначаць у розных частках тэксту касіцу (трохкутнік, прышыты да палотнішча), трохкутнік члянэння палотнішча і трохкутны элемент акантоўкі.

Увядзенне ў навуковы ўжытак вышэйпералічанага корпусу вексілалагічных аб'ектаў і іх апісанняў у сукупнасці з вынікамі аналізу захаваных аўтэнтчных аб'ектаў з іншых калекцый, а так-

сама са звесткамі пра гістарычны лёс адпаведных збораў і калекцый дазволіць правесці комплексны аналіз вексілалагічнай спадчыны Рэчы Паспалітай XVI–XVIII ст.

Бібліяграфія

1. Meilus, Elmantas, Urmański, Antoni (2013). “Lietuvių vėliavos maskvėnų nelaisvėje (1654–1655 m.)”, *Ministri historiae: pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės tyrimuose: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Edmundo Antano Rimšos 65-mečio sukakčiai*. Lietuvos istorijos institutas; sudarytojai Zigmantas Kiaupa, Jolita Sarcevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

2. Талызин, И. Д. (2006). *Описание артиллерийского зала достопамятных и недостопамятных предметов 1862 г.* СПб.: ЦОП ГУ ВИМАИВиВС.